

Nordiskt friluftsliv och allemansrätt: Nationella identitetsprojekt och ekopolitisk inspiration

Klas Sandell

Professor, Geografi och turism; Karlstads universitet
Gästprofessor, Stockholms universitet, UTEP, Idrottspedagogik
Klas.Sandell@kau.se

En "nordisk friluftstradition" med allemansrättspraktiken som viktigt element har haft och har en central roll i nationell identitet inte minst i Norge och Sverige. Samtidigt har denna friluftstradition sedan det moderna miljöengagemangets framväxt från 1970-talet också lyfts fram som viktig inspirationskälla och illustration till ekopolitiska perspektiv i linje av djupekologi och alternativ utveckling. Denna presentation kommer att illustrera diskussionerna om en nordisk friluftstradition parallellt med industrisamhällets framväxt och med särskild fokusering på Sverige och Norge och dess pedagogiska roll. Presentationen kommer även att särskilt uppmärksamma kopplingarna mellan å ena sidan denna diskussion och å andra sidan djupekologiska och konsumtionskritiska utvecklingsperspektiv. En koppling som också uppmärksammas internationellt som ett nordiskt bidrag till att se fritidens naturumgänge "the friluftsliv way" som en inspirationskälla för en alternativ samhällsutveckling.

Introduktion

Så här skriver Torsten Fogelquist i "Om svenskt landskap och natursinne" i Svenska Turistföreningens (STF) årsskrift 1935: "I Sveriges natur har svensk fosterlandskärlek en oskattbar tillgång och kraftkälla". Tankarna om en "nordisk friluftstradition" med allemansrättspraktiken som viktigt element har haft och har en central roll i nationell identitet i Sverige även om det är viktigt att se de internationella parallellerna. Denna uppsats kommer att diskutera framväxten av friluftslivet i Sverige inkl allemansrätten och friluftslivets pedagogiska roll. Särskilt kommer jag att uppmärksamma tankarna om en mer specifik nordisk friluftstradition och kopplingarna till en djupekologisk och konsumtionskritisk inspiration. Texten bygger på eget tidigare skrivande och de empiriska undersökningar och referenser som dessa i sin tur baserar sig på, exempelvis: Sandell, 1997; 2006a; 2009; Sandell & Sörlin, 1994; 2008.

Friluftslivets framväxt

Friluftslivets historia i Sverige är i huvudsak drygt hundra år (Sandell & Sörlin, 2008) även om många viktiga rötter går mycket längre tillbaka än så, se t.ex. den långa bakgrundshistorien till Nationalstadsparken i Stockholm (Holm & Schantz, 2002). År 1885 etablerades Svenska Turistföreningen (STF) med övergripande syfte att genom praktiska arrangemang och information göra det svenska friluftslivets och fritidslandskapet uppskattat och tillgängligt för allmänheten. Det som idag heter Friluftslivets främjandet startade 1892 under namnet "Föreningen för skidlöpningens främjande i Sverige" och i början av 1900-talet startade scoutrörelsen (t.ex. Sveriges Scoutförbund 1912). Alla dessa rörelser hade tydliga internationella inspirationskällor och friluftslivets etablering i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var något som återfanns inte bara i Norden utan också i t.ex. England och Nordamerika (se t.ex. Nash, 1982; Oelschlaeger, 1991; Schmitt, 1969; Callicott & Nelson, 1998). Men det finns också anledning att diskutera en nordisk friluftstradition med egna karaktärsdrag som t.ex. en omfattande allemansrätt. Folklighet och enkelhet lyfts ofta fram som särskilt framträdande i det nordiska friluftslivet (om det nordiska perspektivet på friluftsliv se t.ex. Wiklund, 1995; Tordsson, 2003; Breivik & Løvmo, 1978; Sandell, 1997; Sandell & Sörlin, 2008; Nedrelid, 1991; Gelter, 2000; Eichberg & Jespersen, 1986; Andkjær, 2005).

Ett viktigt drag både i Sverige och internationellt var kopplingen mellan friluftsliv, naturturism och nationell identitet. Friluftsliv blev i dess start för inflytelserika grupper inte minst ett mobiliseringsprojekt för att etablera nationell enhet och en gemensam självbild. Så här skrev t.ex. en av STF:s grundare, Svenonius (1886:84; *emfas i original*): "om ej fosterlandskärlekens heliga eld vaknar hos den, som är i tillfälle att med egna ögon se sig omkring i vårt härliga fädernesland, då kan intet väcka den till livs, då är den mannen eller kvinnan ej värd att kallas *svensk*". Andra exempel på forskning förutom Sandell & Sörlin 2008, med anknytning till detta är: Rantatalo 2002; Rantatalo & Åkerberg 2002; Frykman 1987 och 1996; Löfgren, 1987, 1990 och 1992; Aronsson, 2004; och Sörlin 1995.

Det tidiga friluftslivet runt sekelskiftet 1900 och dess organisationer hade varit dominerade av överklass och av män. Platser som då särskilt hade lyfts fram för friluftsliv var de mer utmanande landskapen som fjäll och kust. När Sverige demokratiserades i större utsträckning en bit in på 1900-talet och med semesterlagstiftning, i kombination med högre materiell välfärd, blev det möjligt för större befolkningsgrupper att ägna sig åt naturkontakt på fritiden. Cykelsemester, vandrarhem, friluftsbad och camping blev typiska inslag i denna friluftslivets breddning och det handlade mycket om fritidens "rätta" nyttjande. Hälso- och rekreationsperspektiven var tydliga och kvinnorna, liksom friluftsliv i närmiljön, blev synligare jämfört med tidigare (se t.ex. Eskilsson, 1995). Myndigheterna blev mer engagerade och förutom skolans friluftsverksamhet, som varit viktig sedan länge, uppmärksammades också den breda allmänhetens fritid och friluftsliv. En fritidsutredning tillsattes t.ex. 1937 med uppdrag att lämna

”förslag rörande underlättande och trygghet av möjligheterna för den icke jordägande befolkningen att idka friluftsliv m.m.”.

Parallellt med efterkrigstidens materiella välfärdssamhälle blev också friluftslivet allt tydligare och för allt fler kopplat till materiella saker särskilt utformade för fritid och friluftsliv. Statens intresse för att planera och styra friluftslivet blev också mer påtagligt, bl.a. som ett led i den fysiska riksplaneringen som påbörjades 1967. Statens Naturvårdsverk som inrättades samma år fick exempelvis friluftsförhållanden som ett av sina viktigaste områden att arbeta med. Friluftsanläggningar, kanalisering till vissa områden och att undanröja hinder i form av brist på information, parkeringsplatser, vandringsleder eller vindskydd, var inslag i den offentliga friluftspolitikerna. Vi kan också notera att i mitten av 1970-talet inrättades 25 stycken s.k. primära rekreativområden och att staten övertog 460 mil markerade leder i fjällen.

Friluftsliv som social markör

Friluftslivets stora betydelse som markör av social tillhörighet är tydlig och dess starka koppling till vad som har förväntats inom olika grupper under olika tidsperioder. Det handlar t.ex. om det tidiga friluftslivets knytning till det urbana samhällets högre stånd som i samband med friluftsliv mötte lantligt förankrade grupper från andra samhällsklasser. Ett tidsvittne, Carl Fries, skriver 1935 i boken ”Vi och vår natur” om förskjutningen från det tidiga friluftslivet runt sekelskiftet 1900 till den ökade bredden på 1930-talet som noterades ovan:

För den som minns den idylliska förkrigstiden på landet [före 1a världskriget] stå sommargästerna fram som uppenbarelser från en annan värld. ... [De dök upp] mitt i den enkla lantligheten med stort bagage, märkvärdiga fasoner och nya fina kläder. De promenerade omkring i hagarna, badade i sjön, satte sig att meta i solgasset vid en strand, där det aldrig nappade. ... Nu är allt förändrat. Från alla städer och samhällen söka sig nu – lördag, söndag, vecka efter vecka, året igenom – hundranden och tusenden ut i markerna, till skogar, hagar och stränder.

Återkommande konflikter mellan olika natur- och landskapsperspektiv är t.ex. när lokalbefolkningens intresse av att avverka skog ställs mot en urban, välformulerad medelklass som önskar bevarande av det orörda (Lisberg Jensen, 2002b). Ett antal exempel på ”reservatsdilemman” kring naturskydd, turism, lokalt friluftsliv och regional utveckling har också följaktligen seglat upp i debatten under 1900-talets senare decennier både i Sverige och internationellt (Sandell, 2005; Zachrisson et.al., 2006).

Att friluftslivet i stor utsträckning har varit en manlig domän och att vissa typer av friluftsliv ofta kopplas till manliga respektive kvinnliga könsroller är också uppenbart. Som exempel kan vi notera att om en iögonfallande äventyrsprestation görs av en kvinna lyfts det inte sällan fram som en viktig sak i sig att det gjorts av en kvinna (Sandell, 2000). Däremot är det mer närområdes- och barnorienterat inte sällan associerat till förväntningarna på den kvinnliga könsrollen (Rantatalo, 2008; Eskilsson, 1996 och 2008; se även t.ex. Pedersen, 1999). De här markör- och förväntningsaspekterna är förstas något som också har stor relevans inför framtiden, t.ex. när det gäller de nya svenskarna (se t.ex. Johansson, 2006; Karlsson, 2006).

Allemansrättens framväxt

Den svenska allemansrätten kan förstås som ett ”friutrymme” mellan olika lagar och regelverk som begränsar landskapets nyttjande och tillgänglighet. Detta friutrymme har som sin huvudprincip att man inte skall ”störa eller förstöra” och för att veta dess gränser måste man kunna ”läsa” landskapets signaler om ömtålighet och störningsrisk (Kaltenborn et.al., 2001; Bengtsson, 2004; Sandell, 2006b). I den mån det går att särskilja en nordisk friluftstradition måste allemansrätten ses som ett grundläggande fundament i en sådan friluftstradition. Men allemansrättstraditioner finns också i många andra länder även om de ”frirum” som där står

till buds för friluftslivet ofta är betydligt snävare än den svenska allemansrätten. Liknande storlek på "frirummet" råder i Norge och Finland, men även t.ex. Skottland kan nämnas som område med stark ställning för friluftslandskapets tillgänglighet (Dahlberg et.al., 2009).

I vilken utsträckning bör då den svenska allemansrätten ses som en modern nykonstruktion eller som en tradition med rötter i det förindustriella samhället? Utifrån min studie av allemansrättens historia med hjälp av Svenska Turistföreningens årsskrifter (Sandell, 1997) kan följande summeras. Fritid och friluftsliv är en direkt spegling av det framväxande urbaniserade industrisamhället och följaktligen fritids- och friluftslandskap och deras tillgänglighet. Allemansrätten som begrepp och med ett innehåll i linje med dagens dyker därför inte upp förrän friluftslivet successivt vunnit i bredd och betydelse. Däremot är det samtidigt ingen tvekan om den spårlosa färdens självklara möjlighet över mark och vatten oberoende av om dessa var i privat ägo eller ej och oberoende av om man varit i kontakt med ägaren innan. I denna bemärkelse verkar det framväxande friluftslandskapet redan från början ha varit allmänt tillgängligt. Allemansrättens grundläggande praktik bör därför kunna ses som en del i vår längre kulturhistoria.

Den nationalromantiska stämningen kring sekelskiftet ser ut att ha haft avgörande betydelse för synen på friluftslandskapets tillgänglighet. Inte minst intresset för nationell enhet, att alla inom territoriet skall inbegripas, och den etnografiska fascinationen inför det bortflyende förindustriella samhällets människor, redskap och kunskaper förefaller viktiga för friluftskulturens utformning. Friluftslivets infrastrukturella och utrustningsrelaterade förutsättningar verkar ha varit avgörande för utformningen av tillgänglighetsaspekter som övernattnings- och matlagning i det fria under friluftslivets historia. Från den initiala omöjligheten för en okunnig att överhuvudtaget färdas i landskapet utan lokalt stöd i form av vägvisare, övernattningsmöjligheter och mat (alternativt i obebyggda trakter: vägvisare och bärare). Via, i takt med att kartor, kunskaper och utrustning förbättrades, en övernattningsstil som ofta förutsatte förhållandevis stora ingrepp i form av t.ex. granristäkt och användning av grov ved. Till vår tids möjlighet med i princip spårlos övernattnings genom hållbar och lätt mat, tillräckligt varma sovsäckar, komfortabla liggunderlag etc. och där en eld mer är än fråga om trivsel än nödvändighet och därför kan anpassas till ej störande vedtäkt. Och, som sagt, även i friluftslivets inledande skede för över hundra år sedan verkade man kunna övernatta i det fria om man inte störde någon eller gjorde några störande ingrepp.

Några nutidsnoteringar

Det är alltid svårt att uttala sig om sin samtid men det verkar rimligt att påstå att friluftslivet i Sverige i början av 2000-talet kännetecknas av en ökande kommersialisering och en ökad koppling mot äventyrs- och ekoturism med delvis nya aktiviteter som inte var kända för några decennier sedan (Arnegård, 2006; Sandell, 2004a). Som bred fritidssysselsättning i enklare former håller dock friluftslivet även sina ställningar hyggligt (Fredman et.al., 2008a-d). Sedan början av 2000-talet finns också tecken på ett ökat intresse från centrala myndigheter jämfört med det relativt låga intresset under 1980- och 1990-talen. Starten för den här senaste "uppgången" kan kopplas till den utredning som 1999 (Statens stöd..., 1999) pekade på betydelsen av att administrativt skilja friluftslivet från idrotten. Naturvårdsverket har återfått ett tydligt ansvar för friluftsfrågorna, ett Friluftsråd har inrättats, särskilda stödpengar har getts till Lokala Naturvårdsprojekt där inte minst friluftsliv lyfts fram och nya forskningsinsatser har gjorts.

Men sett över hela 1900-talet får man generellt ett intryck av att när de mer högstämnda och tydligt socialt och ideologiskt grundade friluftsmotiven med högperioder i de tre perioderna som här ovan lyfts fram (sekelskiftet 1900, 1930-talet och 1960-talet) kommer i bakgrunden – då får friluftslivet svårare att hävda sig som politikområde. Angående bildandet av

Naturvårdsverket 1967 (med friluftsliv som ett av sina ansvarsområden), skriver Olson (1987:15-16):

Statens fritidsnämnd, som 1963 'för undvikande av missförstånd' hade bytt namn till Statens friluftsnämnd, skulle enligt förslaget läggas ned och ärenden rörande fonden för friluftslivets främjande skulle föras över till det nya verket. /.../ Kanske var det trycket från en allt starkare opinion för en mer handfast kamp mot miljögifterna, som gjorde att regeringen lät det av utredningen föreslagna ordet 'friluftsnämnd' utgå i det nya verkets namn. Rachel Carson¹ kom, så att säga, emellan.

Naturen som fostrare – friluftslivet som pedagogisk tradition

När det gäller återkommande motiv för friluftsliv kan vi i förordet till "Boken om friluftslif" från 1910 läsa:

I naturen finnes vilan och lugnet, där är luften ren, där blåser det friska vindar, som har förmågan både att svalka en het panna och att jaga bort tröttande tankar. Mycket har gjorts för att särskilt ungdomen, på hvilken vårt lands framtid hänger, skall dragas ut till ett friskt och stärkande lif i Guds fria natur. /.../ Men det är ej blott ungdomen, som behöfver friluftslif. Ofta är det fullt ut lika nödvändigt för äldre. Trötta, utarbetade, nervösa skola de genom ett ordnad friluftslif långt lättare återvinna hälsa och krafter än genom hundratals mediciner.

Det är inte svårt att i detta citat känna igen några av de vanligaste motiven även bakom dagens intresse för friluftsliv. Historiskt är det viktigt att påminna om den pedagogiska roll som friluftslivet hade under sin inledande period för att mobilisera landets ungdom till fromma för nationell identitet och som motdrag mot klassrelaterade konflikter liksom vad man uppfattade som mer okontrollerade fritidsaktiviteter. Och även idag är det väl ingen tvekan om att en av friluftslivets viktigaste roller enligt många är att mobilisera barn och ungdom bort från stillasittande innekulturer framför data- och tv-skärmar.

Friluftslivets legitimering – alltså varför man bör "ut" – kan i huvudsak återföras till två typer av motiv (Sandell, 2004b) nämligen (i) att det i friluftsliv och naturkontakt ligger ett egenvärde, en livskvalitet, som inte går att finna i det brusande och kulturtyngda urbaniserade industrisamhället; respektive (ii) att friluftslivet är ett bra medel för olika syften som t.ex. kroppslig och själslig hälsa, gruppgemenskap och naturvård.

Idag är det miljöpedagogiska intresset för närnatur och enkelt friluftsliv, inte minst i verksamheter för barn, påtagligt. Vi kan spåra rötterna till detta i de tidiga friluftsförbundens ungdomsverksamhet från seklets början. Pedagogiskt präglades dessa bl.a. av den s.k. reformpedagogiken där egna upplevelser och självstyrande grupper var viktiga. Efter andra världskriget var framför allt Friluftsförbundets barnverksamhet ("Mullekolan"; se Rantatalo, 2008) en viktig inspirationskälla för intresset för naturkontaktens värde inom förskolan, och successivt även inom skolan. Återkommande ser vi en tematik där friluftslivets naturkontakt anses leda till förändrade attityder som sedan leder till förändrade beteenden – en kausalitet vars forskningsstöd dock inte är helt självklart (se t.ex. Öhman, 2003; Sandell, 2004b; Rickinson et.al., 2004).

Friluftsliv som samhällskritik och den djupekologiska inspirationen

Under rubriken "Utomhus i konsumtionssamhället" skriver Ahlström (2008:170):

Förbättrade ekonomiska och sociala förhållanden under 1950- och 1960-talen fick stor

---

1 Anspelar på Carson 1963.

betydelse för friluftslivets utveckling. Allt fler hushåll fick råd att skaffa bil, och massbilismen fick sitt genombrott. Den svenska bilparken ökade från en kvarts miljon bilar år 1950 till över en miljon på tio år. Ytterligare ett drygt decennium därefter rullade över två och en halv miljon bilar på de svenska vägarna. Bilen gav fritiden och friluftslivet nya dimensioner. På helgerna åkte hela familjen på "bilutflykt" till naturen.

Den här dramatiska utvecklingen med ökad materiell välfärd, motorisering och kommersialisering som element i friluftslivet var förstås något som även friluftslivet måste förhålla sig till. I allmänhet kan man nog säga att den ökade planeringen och standardhöjningen sågs som något positivt även av friluftslivets företrädare och år 1961 kunde man t.ex. läsa följande i en ledare i Friluftsförbundet's tidskrift:

Man kan tycka, att det är onödigt, att bilen skall kunna köras ända fram till knutarna [på raststugan i naturen]. Men så ser inte bilägarna på saken. /.../ Detta är ett faktum, som vi måste rätta oss efter, i varje fall vi, som vill verka för friluftsliv åt så många som möjligt. /.../ Vi har all anledning att se positivt på bilen.

Men en del grupper var öppet kritiska som t.ex. friluftsrörelsen "Argaladei – friluftsliv en livsstil". Motståndet mot kommersialismen var här en viktig utgångspunkt och det gällde särskilt den kommersialism som var riktad till barn och ungdom och som gällde fritid, natur och friluftsliv. Den strategi som man tyckte sig se från myndigheternas sida i form av ännu "mjukare soffor" för att locka ungdomar till fritidsgårdar och föreningar, ville man ersätta med utmaningar och uppförsbackar (både bokstavligen och bildligt) – man ville se mer av känsla, äkthet och naturnärhet (Se t.ex. Waldén 2001; Sandell 2006a).

Även om friluftsliv under sin 100–150 år långa historia inte i huvudsak varit samhällskritisk utan företrädesvis har startats, drivits och organiserats som ett sätt att stödja det rådande samhället och dess ledande grupper och deras intressen så finns ett antal exempel på kopplingar mellan radikal samhällskritik och friluftsliv. Exempelvis: romantikens idéer som haft stor betydelse för friluftslivets tankegod; 1800-talsfilosofen Henry David Thoreau i USA, en av de mest radikala kritikerna av det moderna industritillväxtsamhället och återkommande återopad i friluftskretsar; den norska ekosofiska och djupekologiska traditionen med namn som Arne Naess (1976), Sigmund Kvaløy-Sætereng (1976) och Nils Faarlund (1973), eller den svenska ekofilosofen Rolf Edberg (1974) – alla återkommande inspirationskällor även i Argaladeis skrifter och kurser.

Som en ihopknytning av detta samhällskritiska friluftstema och frågan om en nordisk friluftstradition – med allemansrättens som ett viktigt karaktärsdrag – kan vi notera hur det nyligen i tät följd kommit två böcker på engelska med det skandinaviska ordet "friluftsliv" i titeln. Det är antologin *Nature First: Outdoor Life the Friluftsliv Way* med Bob Henderson och Nils Vikander som redaktörer (Natural Heritage Books, Toronto, 2007) och Roger och Sarah Isbergs bok *Simple Life "Friluftsliv": People Meet Nature* (Trafford Publishing, www.trafford.com, 2007). Visst finns det, som alltid, tillfälligheter inblandade i att de kommer just nu som att den ena författaren, Roger Isberg, efter lång tid som friluftsvägleddare i Sverige sedan en tid är gift och bosatt i Nordamerika. Eller att en omfattande process med workshops och seminarier som underlag för antologin *Nature First* nyligen gått i mål. Men jag tror det är viktigt att vara uppmärksam på i vilken utsträckning de här utgivningarna också står för något mer djupgående.

Antologin *Nature First* är en bred mönstring som med hjälp av ett 30-tal författare från framför allt Nordamerika och Skandinavien på tio gånger så många sidor "recognizes the significance of an ongoing connection between humans and the natural environment". Strategin bakom boken är att: "the Scandinavian approach to creating such a relationship with nature (known as friluftsliv) is combined with efforts by Canadian and other international advocates

to explore ways of applying this wisdom to everyday life experiences in the out-of-doors". Roger och Sarah Isbergs bok har mycket av sin grund i den förres långa verksamhet som friluftsvägledare vid Sjöviks folkhögskola i Sverige och där utgivna böcker t.ex. *Färd: möte - människa - natur* (1991). Om Henderson och Vikanders antologi i stor utsträckning är en mångfaldig politisk-ideologisk diskussion av friluftstraditioner och friluftsliv som begrepp i förhållande till friluftsliv- och samhällspolitik uppdelade på en skandinavisk, en Canadensisk och en internationell del så är boken *Simple Life* en mycket personligt reflektion om konkreta friluftsupplevelser i förhållande till vad som är viktigt och värdefullt i livet.

En utgångspunkt för en förståelse av de här aktuella böckerna anser jag är deras gemensamma mötespunkt i naturnära enkelhet som samhällskritik i ett konsumistiskt samhälle. Båda böckerna har tydliga kopplingar till den norska djupekologin/ekosofin liksom till den nämnda radikala svenska friluftorganisationen *Argaladei – Friluftsliv en livsstil*. När det gäller kopplingarna mellan friluftsliv och djupekologi/ekosofi är Nils Faarlund, ledare av norsk högfjällsskola och nära samarbetspartner med Naess och Kvaløy särskilt viktig. Han talar till exempel om en "samhällsmaskin", där fritidsliv i naturen riskerar att reduceras till bara återskapande av arbetskraft plus miljöförstöring och resursförbrukning (Faarlund, 1979). Vi kan också erinra oss Inge Liens sätt att, i sin *Naturleg skiidrott* från 1977, med en teckning visa spänningen mellan fritidens "naturvärderingar" (som illustreras med växande träd med mjuka och runda former) och arbetslivets "maskinvärderingar" (som illustreras med ett rektangulärt rutnät som påminner om ett fängelsegaller). När dessa två värderingsgrunder i Liens figur möts, till exempel i form av friluftsliv, blir det "splittring och konflikt" ur vilken det finns två alternativa vägar. Antingen leder det till "harmonisering med friluftsliv" (där det rektangulära gallret får böja sig efter trädens form) eller till "harmonisering med maskinliv" (där träden får anpassa sig till gallret och blir fyrkantiga). De här motsatsbilderna och spänningarna påminner också om det grundläggande faktum att friluftsliv i en konventionell bemärkelse förutsätter dess motsats – staden och industrisamhället. Om friluftslivet och dess upplevelsers konsekvenser avlänkar sig tillräckligt långt från industrisamhällets grundläggande värderingar så är det knappast längre friluftsliv i konventionell bemärkelse. "Ramen" för friluftsbegreppets platsrelation spricker. Det handlar då inte längre om något som är kopplat till vissa (rekreations)områden och viss (fri)tid, utan det rör sig om ett naturupplevande liv som får sätta sin prägel på samhället i övrigt – en platsrelation i linje med det radikala samhällskritiserande friluftslivets långsiktiga strävan.

När det gäller frågan om huruvida en specifik nordisk friluftstradition skiljer sig från hur det ser ut i andra industriländer och som motiverar användandet av detta ord internationellt så är det först viktigt att påminna om det som sades ovan: att friluftsliv i bred bemärkelse är något som finns i hela den industrialiserade världen; att mycket av friluftslivet i Skandinavien är direkt internationellt inspirerat; och att det aldrig har funnits bara *en* friluftstradition i t.ex. Sverige – det har alltid funnits olika varianter beroende på klass, kön, uppväxt etc. Men samtidigt finns det uppenbarligen inspirerande drag i de nordiska erfarenheterna kopplade till pedagogiska perspektiv, naturnärhet, enkelhet och allemansrätt och att dessa på ett förtjänstfullt sätt under lång tid gjorts reflekterade och tydliga i nordiska friluftsgupperingar, även om naturnära ideal också finns i många andra länder. Vi kan här spekulera över olika bakgrundsfaktors betydelse som en mindre feodal historia och låg befolkningstäthet liksom kopplingar till välfärdssamhällets framväxt.

Om en internationell användning av begreppet "friluftsliv" och diskussionen om specifika karaktärsdrag i en nordisk friluftstradition inte blir överdrivna anspråk på exklusivitet utan mer ses som ett samlingsuttryck för ett naturnära, enkelt friluftsliv som bygger på mångfaldigt hänsynsfullt och långsiktigt bruk av vårt gemensamma landskap, vår miljö, då är det internationella intresset både intressant och relevant. Och om vi så kopplar detta till att låta en sådan fritidens naturrelation också inspirera till ett radikalt ifrågasättande av den rådande samhälls-

utvecklingen – då finns här kanske en viktig hävstång för samhällsförändring! En förändring av ett industritillväxtsamhälle där å ena sidan klimat, miljö, livskvalitet och hållbar utveckling av i princip alla påstås ha högsta prioritet, men där å andra sidan den successivt ökande bruttonationalprodukten framför allt investeras i ökad materiell konsumtion och där Thailand börjar bli ett av svenskarnas viktigare fritidsområden. Och att i ett konsumistiskt industritillväxtsamhälle prioritera naturnärhet, enkelhet och icke-materiella värden är revolutionärt! Allemansrätten kan här ses som illustration till det hänsynsfulla mångbruk av vårt gemensamma landskap – vår miljö – som framtida generationer redan egentligen kräver av oss.

Acknowledgement

Denna uppsats är sammanställd med hjälp av tidigare egna texter knutna till många olika forskningsprojekt men jag vill särskilt tacka för nu aktuellt finansiellt stöd från Naturvårdsverket till forskningsprogrammet ”Friluftsliv i förändring” och från Karlstads och Stockholms universitet.

Referenser

- Ahlström, Ingemar 2008. Utomhus i konsumtionssamhället. I Sandell, Klas & Sörlin, Sverker, (red.) *Friluftshistoria – från 'härdande friluftsliv' till ekoturism och miljöpedagogik: Teman i det svenska friluftslivets historia*. Carlssons bokförlag, Stockholm, s. 168–183.
- Andkjær, Søren (red.) 2005. *Friluftsliv under forandring: en antologi om fremtidens friluftsliv*. Bavnepanke, Slagelse, Danmark.
- Arnegård, Johan 2006. *Upplevelser och lärande i äventyrssport och skola*. Diss. Lärarhögskolan, Stockholm.
- Aronsson, Peter 2004. *Historiebruk – att använda det förflutna*. Studentlitteratur, Lund.
- Bengtsson, Bertil 2004. *Allemansrätten: Vad säger lagen?* Naturvårdsverket, Stockholm.
- Boken om friluftsliv: *Upplýsingar, ráð og skildringar*. 1910. Wilh. Siléns Bokförlags Aktieföretag, Stockholm.
- Breivik, Gunnar & Løvmo, Haakon (red.) 1978. *Friluftsliv fra Fridtjof Nansen til våre dager*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Callicott, J. Baird & Nelson, P. Michael (eds.) 1998. *The Great New Wilderness Debate*. The University of Georgia Press, Athens and London.
- Carson, Rachel 1963. *Tyst vår*. Tiden, Stockholm (Original: Silent Spring, 1962).
- Dahlberg, Annika; Rohde Rick & Sandell Klas 2009. Public access, conservation and environmental justice: A comparison of national park policy in three countries (South Africa, Sweden and Scotland). Presentation at the conference “The Multifunctional Commons of the World Landscapes: Between Private Property and Public Use” by The Nordic Landscape Research Network and Centre for Forest & Landscape, University of Copenhagen, 18th – 20th of March 2009, Slangerup, Denmark.
- Edberg, Rolf 1974. *Ett hus i kosmos*. Esselte Studium, Stockholm.
- Eichberg, Henning & Jespersen, Ejgil 1986. *De grønne bølger, traek af natur- og friluftslivets historie*. Bavnepanke, Gerlev Idrætshøjskole, Slagelse, Danmark.
- Eskilsson, Lena 1995. Fritiden: Om fritidens idé och en utställning i Ystad 1936. *Tvärsnitt*, 17(4), 16–29.
- Eskilsson, Lena 1996. Svenska Turistföreningen från fjäll till friluftsliv: Från den vetenskapliga vildmarksmanen till den cyklande husmodern. *Historiskt Tidskrift*, No. 2, s. 257–282.
- Eskilsson, Lena 2008. Fritid och demokratisering. I Sandell, Klas & Sörlin, Sverker, (red.) *Friluftshistoria – från 'härdande friluftsliv' till ekoturism och miljöpedagogik: Teman i det svenska friluftslivets historia*. Carlssons bokförlag, Stockholm, s. 67–83.

- Faarlund, Nils 1973. *Friluftsliv: Hva-Hvorfor-Hvordan*. Norges Idrettshøgskole, Kompendium, No. 32, Oslo.
- Faarlund, Nils 1979. Samhällsmaskinen. I Bergström, A., Bragderyd, T., Fogelberg, T., Gustafson, K., Hansson, C. (red.) *En bok om friluftsliv*. Stensunds folkhögskola, Vagnhärad, s. 76–78.
- Faarlund, Nils 1990. Om møtet med fri natur som metode i miljøundervisningen. *Mestrefjellet*, No. 37, s. 21–23, Hemsedal, Norge.
- Fogelquist, T. 1935. Om svenskt landskap och natursinne. *Svenska turistföreningens årsskrift 1935*, Svenska turistföreningens förlag, Stockholm, s. 107–120.
- Fredman, Peter; Karlsson, Sven-Erik, Romild, Ulla & Sandell, Klas (red.) 2008a. *Vilka är ute i naturen? Delresultat från en nationell enkät om friluftsliv och naturturism i Sverige*. Rapport No. 1, Forskningsprogrammet: Friluftsliv i Förändring, Östersund.
- Fredman, Peter; Karlsson, Sven-Erik, Romild, Ulla & Sandell, Klas (red.) 2008b. *Vara i naturen – varför eller varför inte? Delresultat från en nationell enkät om friluftsliv och naturturism i Sverige*. Rapport No. 2, Forskningsprogrammet: Friluftsliv i Förändring, Östersund.
- Fredman, Peter; Karlsson, Sven-Erik, Romild, Ulla & Sandell, Klas (red.) 2008c. *Besöka naturen – hemma eller borta? Delresultat från en nationell enkät om friluftsliv och naturturism i Sverige*. Rapport No. 3, Forskningsprogrammet: Friluftsliv i Förändring, Östersund.
- Fredman, Peter; Karlsson, Sven-Erik, Romild, Ulla & Sandell, Klas (red.) 2008d. *Vad är friluftsliv? Delresultat från en nationell enkät om friluftsliv och naturturism i Sverige*. Rapport No. 4, Forskningsprogrammet: Friluftsliv i Förändring, Östersund.
- Frykman, Jonas 1987 (1979). Hel och ren: kropp och tanke hos bönder och borgare. I Frykman, J. & Löfgren, O. *Den kultiverade människan*, Liber, Stockholm, s. 133–220.
- Frykman, Jonas 1996. De mångtydiga nationella landskapen. I Kleiven, Jo (red.), *Programmet tar form: Rapport fra det andre programseminariet om Miljøbetinget livskvalitet*. Norges forskningsråd, Oslo, s. 7–15.
- Gelter, Hans 2000. Friluftsliv: The Scandinavian Philosophy of Outdoor Life. *Canadian J. of Environmental Education*, No. 5, Summer, pp. 77–92.
- Henderson, Bob & Vikander, Nils (eds.) 2007. *Nature First: Outdoor Life the Friluftsliv Way*. Natural Heritage Books, Toronto.
- Holm, Lennart & Schantz, Peter (red.) 2002. *Nationalstadsparken: Ett experiment i uthållig utveckling – Studier av värdefrågor, lagtillämpning och utvecklingslinjer*. Formas, Stockholm.
- Isberg, Roger 1991. *Färd: möte – människa – natur*. Vägledarutbildningen på Sjöviks folkhögskola, 775 00 Krylbo.
- Isberg, Roger & Isberg, Sarah 2007. *Simple Life "Friluftsliv": People Meet Nature*. Trafford Publishing, Victoria (Canada) and Oxford (UK).
- Johansson, Ella (red.) 2006. *Mångnatur: Friluftsliv och natursyn i det mångkulturella samhället*. Mångkulturellt centrum och Naturvårdsverket, Stockholm.
- Kaltenborn, Bjørn; Haaland, Hanne & Sandell, Klas 2001. The Public Right of Access – Some Challenges to Sustainable Tourism Development in Scandinavia. *J. of Sustainable Tourism*, 9(5), 417–433.
- Karlsson, Sven-Erik 2006. *Det är inte bara fråga om snö, det är mer komplext än så – om nysvenskar och skidåkning*. Karlstad University Studies, No. 2006:47, Karlstad.
- Kvaløy, Sigmund 1976. *Ekologisk kris – natur och människa*. LT, Stockholm. (Incl. an English summary).
- Lien, Inge 1977. *Naturleg skiidrott. -Studie- og debattheft* No. 1, FOR-UT, Hemsedal, Norge.

- Lisberg Jensen, Ebba 2002. *Som man ropar i skogen: Modernitet, makt och mångfald i kampen om Njakaffjäll och i den svenska skogsbruksdebatten*. Lund Studies in Human Ecology No. 3, Lund University Press, Lund.
- Löfgren, Orvar 1987 (1979). Känslans förvandling: tiden, naturen och hemmet i den borgerliga kulturen. I Frykman, J. & Löfgren, O. *Den kultiverade människan*, Liber, Stockholm, s. 21–127.
- Löfgren, Orvar 1990. Längtan till landet Annorlunda. I *Längtan till landet Annorlunda, om turism i historia och nutid*. Gidlunds, Stockholm.
- Löfgren, Orvar 1992. Det nationella, på skämt och blodigt allvar. *Tvärnsnitt*, 14(2), 2–11.
- Naess, Arne 1976 (1973). *Økologi, samfunn og livsstil*. Universitetsforlaget, Oslo (tidigaste utgåvor: "Økologi og filosofi").
- Nash, Roderick 1982 (1967). *Wilderness and the American Mind* (3rd ed.). Yale University Press, New Haven and London.
- Nedreliid, Tove 1991. Use of Nature as a Norwegian Characteristic: Myths and Reality. *Ethnologia Scandinavia*, Vol. 21, pp. 19–33.
- Oelschlaeger, Max 1991. *The Idea of Wilderness: From Prehistory to the Age of Ecology*. Yale University Press, New Haven and London.
- Olson, Hans-Erik. 1987. Staten, turismen och rekreationen. *Fritidspolitiska studier*, No. 2, Stockholms universitet, förvaltningshögskolan, Stockholm.
- Pedersen, Kirsti 1999. "Det har bare vært naturlig": *Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger*. Inst. f. samfunnsfag, Norges Idrettshøgskole, Oslo.
- Rantatalo, Petra 2002. *Den resande eleven: Folkskolans skolreserörelse 1890–1940*. Umeå universitet, Skrifter från forskningsprogrammet Landskapet som arena, Umeå. (The travelling pupil: the school journey movement within the Swedish elementary school 1890–1940.)
- Rantatalo, Petra & Åkerberg, Sofia 2002. "Ansikte mot ansikte med de verkliga tingen" – Folkskolans åskådningsundervisning, Skansen och den nya nationalismen. *Lychnos: Årsbok 2001 för idé- och lärdoms historia*, s. 7–40.
- Rantatalo, Petra 2008. Skogsmulleskolan. I Sandell, Klas & Sörlin, Sverker (red.), *Friluftshistoria – från 'hårdande friluftsliv' till ekoturism och miljöpedagogik: Teman i det svenska friluftslivets historia*. Carlssons, Stockholm, s. 138–155.
- Rickinson, M., Dillon, J., Teamey, K., Morris, M., Choi, M.Y., Sanders, D., & Benefield, P. 2004. *A Review of Research on Outdoor Learning*. Field Studies Council Publications, Shropshire.
- Sandell, Klas 1997d. Naturkontakt och allemansrätt: Om friluftslivets naturmöte och friluftslandskapets tillgänglighet i Sverige 1880–2000. *Svensk Geografisk Årsbok 1997*, Vol. 73, s. 31–65.
- Sandell, Klas 2000. Fritidskultur i natur. I Berggren, Leif (red.) *Fritidskulturer*. Studentlitteratur, Lund, s. 213–239.
- Sandell, Klas 2004a. Var ligger utomhus? Om nya arenor för natur- och landskapsrelationer. I Lundegård, Iann; Wickman, Per-Olof & Wohlin, Ammi (red.), *Utomhusdidaktik*, Studentlitteratur, Lund, s. 151–170.
- Sandell, Klas 2004b. *Friluftslivets värden: En internationell forskningsutblick*. Arbetsrapport No. 2004:20 från forskargruppen Turism och Fritid, Karlstads universitet, Karlstad.
- Sandell, Klas 2005. *Reservatsdilemman eller utvecklingsområden? En syntesdiskussion och två fallstudier: Torneträsk biosfärområde 1986 – 2004 och Södra Jämtlandsfjällens nationalparksförslag 1995 – 2000*. Rapport No. 17 för forskningsprogrammet "FjällMistra", Umeå.

- Sandell, Klas 2006a. Friluftsliv, platsperspektiv och samhällskritik. I Mårald, Erland & Nordlund, Christer (red.), *Topos: Essäer om tänkvärda platser och platsbundna tankar*. Carlssons, Stockholm, s. 274–291.
- Sandell, Klas 2006b. Access Under Stress: the Right of Public Access Tradition in Sweden. In McIntyre, Norman; Williams, Dan R. & McHugh, Kevin E. (eds.) *Multiple Dwelling and Tourism: Negotiating Place, Home and Identity*, CABI Publishing, Wallingford and New York, pp. 278–294.
- Sandell, Klas 2009. För människors skull – men för vilka och hur? Friluftsliv och naturturism som hot och möjlighet. I Lundgren, Lars J (red.), *Naturvård bortom 2009: Reflektioner med anledning av ett jubileum*. Cassandra, Brottbys, s. 151–178.
- Sandell, Klas & Sörlin, Sverker (red.) 2008 (2a reviderade uppl.). *Friluftshistoria – från 'härdande friluftsliv' till ekoturism och miljöpedagogik: Teman i det svenska friluftslivets historia*. Carlssons bokförlag, Stockholm.
- Sandell, Klas & Sörlin, Sverker 1994. Naturen som fostrare: Friluftsliv och ideologi i svenskt 1900-tal. *Historisk Tidskrift*, No. 1, s. 4–43.
- Schmitt, Peter J. 1969. *Back to Nature: The Arcadian Myth in Urban America*, Oxford University Press, New York.
- Statens stöd till friluftsliv och främjandeorganisationer. 1999. Kulturdepartementet, Regeringskansliet, Ds 1999:78, Stockholm.
- Svenonius, Fredr. 1886. *Råd för vandringslystna ungdomar*. Svenska Turistföreningens årsskrift, 1886. Stockholm. s. 84–88.
- Sörlin, Sverker 1995. Nature, Skiing and Swedish Nationalism. *International J. of the History of Sport*, 12(2), 147–163.
- Tordsson, Bjørn 2003. *Å svare på naturens åpne tiltale: En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturellt fenomen*. Norges Idrettshøgskole, Oslo.
- Vi och vår natur. 1935. Bonniers, Stockholm.
- Waldén, Göran (red.) 2001. *Argaladei: En otrolig historia*. Föreningen Argaladei, u.o.
- Wiklund, Tage 1995. *Det tillgjorda landskapet: En undersökning av förutsättningarna för urban kultur i Norden*. Korpen, Göteborg.
- Zachrisson, Anna; Sandell, Klas; Fredman, Peter & Eckerberg, Katarina 2006. Tourism and protected areas: motives, actors and processes. *Int. J. of Biodiversity Science and Management*, 2(4), 350–358.
- Öhman, Johan 2003. Miljöfostran i naturen. I Östman, Leif (red.), *Nationell och internationell miljödidaktisk forskning: En forskningsöversikt*. Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala, s. 65–89.